

Magyar vezetők dilemmája

Ma, amikor a magyar társadalom és gazdaság egyre élesedő, s már egyre kevésbé leplezhető válságjelenségekkel néz szembe, okkal merülhet fel a kérdés, hogy képes lesz-e a jelenlegi magyar vezetés megoldást találni a sokasodó gondokra és biztonságos pályára vezérelni az országot. Másképpen fogalmazva: alkalmazkodni tud-e a magyar társadalom és gazdaság a külső környezet megváltozott feltételeihez? Nem kell-e ehhez belső struktúra-váltás, s ha igen, vannak-e erre kilátások?

A választ keresve vissza kell lapoznunk egészen 1956-ig. Ekkor ismerte fel a rendszer, hogy hatalmának megtartásához nem elegendő a szovjet birodalmi eszméhez való szolgai ragaszkodás, hanem elengedhetetlen a dolgozó tömegek életszínvonalának csekély, ám érzékelhető emelése és az alkotó értelmiség önkifejezésének valamiféle korlátozott engedélyezése. E felfedezés együtt járt a hatalom *külső* ismérveinek érzékelhető megváltozásával: a «fortélyos félelem» légkörét toleránsabb rezsim váltotta fel. Ez az átalakulás érthetően nagy megkönnyebbülést váltott ki, de egyúttal nem kevés illúzióknak is a forrásává lett.

Mindaddig, amíg a régi és az új létfeltétel egyidejűleg és folyamatosan kielégíthető volt, a rendszer viszonylag zavarmentesen működött. A zavarok 1973 után, a világ-gazdasági korszakváltásnak nevezett időszakban jelentkez-

Zágoni* Budapesten élő fiatal magyar kutató.

tek és 1979 elejére olyan helyzetbe torkollottak, amikor lehetetlenné vált a két feltétel egyidejű kielégítése. A világgazdasági változások hatására először a magyar gazdaság külső egyensúlya bomlott meg, azután pedig a zavar áterjedt a belgazdaság területére is. Az ijesztő gyorsasággal növekvő adósság-terhek súlya alatt¹ lelassult a magyar gazdaság növekedése, s a gazdasági szerkezet megváltoztatásának egyre égetőbb kényszere olyan áremelkedéseket vont maga után, amelyek az életszínvonal csökkenését eredményezik. Mindezek a tünetek természetesen nemcsak a magyar vagy a kelet-európai gazdaságban jelentkeztek, hanem a fejlett ipari országokban is. Magyarországon esetében sem maguk a szimptómák a veszélyesek, hanem az, hogy egy meghatározott társadalmi-politikai közegen keresztül hatnak. Hiszen a tünetek kezelésére, a megváltozott helyzethez való alkalmazkodásra vannak gyógyszerek.

Ezekről szó esik a hazai közgazdasági szaksajtóban is. Időről-időre olvasunk olyan írásokat, amelyek az 1968-ban megkezdett — s 1973-ban elvetélt — gazdasági reform felélesztését, sőt továbbfejlesztését javasolják. Ezeknek az eszmefuttatásoknak az alapgondolata az, hogy a magyar gazdaság számos nyavalyája — elsősorban a termelés krónikusan alacsony hatékonysága, lemaradása a nyugati országoké mögött, s ennek következtében a hiányjelenségek « bővített újratermelése » a gazdasági élet területén (munkaerő, beruházási források, fizetési mérleg, költségvetés, fogyasztási cikkek, stb.) — csak további reformok útján orvosolható.

Kimondva-kimondatlanul e cikkekben ott bújkál a gondolat, hogy a gazdasági reformnak együtt kell járnia a külgazdasági stratégia pályamódosításával is. Ez azzal magyarázható, hogy a magyar gazdaság valamennyi külső

¹ Ezeket 1979 végén mintegy 7 milliárd dollárra becsülték a külföldi hitelezők. Ez az összeg a fejlett nyugati országokba menő magyar export évi értékének 3-4-szerese. (A szerk.)

egyensúlyhiánya — még azok is, amelyek a KGST-n belüli együttműködésben keletkeznek — a nyugati országokkal folytatott kapcsolatok területén csapódnak le. Ennek következtében *ma Magyarországon a gazdasági növekedés fokozása attól függ, hogy milyen mértékben növelhető a nyugati export.* Már a következő néhány év távlatában is a nemzeti jövedelem egy százalékos növeléséhez a nyugatra irányuló kivitel kettő-kettő és fél százalékos bővítése lesz szükséges. Gyorsan változó világunkban ehhez pedig nem elegendők a hagyományos árucseré archaikus formái. Magyarországnak ahhoz, hogy nyugati exportját *lényegesen* növelni tudja, a külgazdasági politika területén is radikális változtatásokat kellene eszközölnie. Hogy csak néhány példát említsünk: ahhoz, hogy hosszútávú beruházási hitelekkel vehessen fel, be kellene lépnie a Nemzetközi Valutaalapba és a Világbankba; ahhoz, hogy hagyományos exportcikkeiből többet helyezhessen el a nyugat-európai piacokon, szerződést kellene kötnie az Európai Közösséggel, nem várva meg, míg a KGST szintjén csigalassúsággal folyó tárgyalások talán majd az ezredfordulóra meghozzák eredményüket. Terjedni látszik az a felismerés is, hogy a gazdasági szerkezet átalakítása — eladható termékek gyártása — szükségessé tenné, hogy a nyugati vállalatok beruházzanak Magyarországon. Ehhez viszont olyan gazdálkodási légkörre lenne szükség, amely nem riasztja vissza ezeket a vállalatokat. S itt érkezünk el a problémák gyökeréhez: a belső reform szükségességéhez.

Adva van tehát egy beteg gazdaság. S adva van a terápia is. A kérdés csak az, hogy miért vonakodik a beteg alávetni magát a kezelésnek?

Az ellenkezés okát könnyen megérthetjük, ha a fentebb közgazdasági nyelven megfogalmazott tételt — azt ti., hogy a gazdasági növekedés a nyugati export növelésének mértékétől függ — *lefordítjuk a politika nyelvére*, amely ekkor így hangzik: *Magyarországon « a szocializmus csak oly mértékben építhető tovább », amilyen mértékben a magyar gazdaság integrálódik a tőkés világgazdaságba.*

Ebben a helyzetben azonban szembekerül egymással az uralkodó réteg hatalmon maradásának külső és belső fel-

tétele: vagyis a Moszkvához való hűség, illetve az életszínvonal javításának követelménye. S mivel a rendszer ezt a dilemmát feloldani nem tudja, *bekövetkezik a rövidzárlat*, ami abban nyilvánul meg, hogy a vezetés nem képes érdemi döntéseket hozni.

A rendszer létfenntartási ösztöne által diktált két feltétel egyidejű kielégítése csakugyan nyaktörő feladvány. Ha a rendszer a Moszkvához való hűség feltételének akar eleget tenni, akkor a gazdasági növekedés lassulása és az életszínvonal csökkenése a buktató. Megfordítva, ha a rendszer az életszínvonal védelmében elfogadja a fokozottabb integrálódást a Nyugat munkamegosztási rendszerébe, az meg kiváltja a szovjet vezetők tevőleges ellenkezését. Mindkét eset a jelenlegi vezetést a hatalom elvesztésével fenyegeti.

Nem képzelhető-e el, hogy a hatalom világosabban gondolkodó képviselői valamiféle elszakadási kísérletre szánják el magukat? Még ha ennek lehetőségét nem lehet is eleve kizárni, a kísérlet a hatalmi rendszer zárt szerkezetébe ütköznék. A legnagyobb nehézség az, hogy a változtatás csak a jelenleg hatalmon lévő centrista vezetéssel lenne végrehajtható, ez azonban képtelen erre. S ha mégis megpróbálna pályamódosítással, a hatalomból kiszoruló moszkovita ellenzék mindent megtenne — természetesen szovjet segítséggel — hogy átvegye a hatalmat. A centrista csoport már csak ezért sem mozog, sőt inkább elébe megy a « baloldali » ellenzék követeléseinek. Ha viszont a párton belüli reformista ellenzék mint olyan kerülne hatalomra, az nyomban kiváltaná az orosz beavatkozást, úgy, ahogy az 1968-ban Csehszlovákiában történt.

A fenti okfejtésből úgy tűnik, hogy a pályamódosításnak elsősorban *külső* akadálya van, s ha ezek nem léteznének, a centristák — a reformisták támogatásával — végre tudnák hajtani az irányváltozást. Ez azonban csak illúzió. Az állítólagos moszkvai nyomás *belső* szolgálatot is tesz a kormányrudat kézben tartó centrumnak: állandó hivatkozási alap, amely felmentést ad a döntéshozatali impotencia alól. Ez a hivatkozás informális csatornákon át nap mint nap folyik. Tételezzük fel ugyanis, hogy a

Szovjetunió nem gördítene akadályt a pályamódosítás elé, nem avatkoznék belügyeinkbe. Mi történék ekkor? *A gazdaságban bekövetkező változások óhatatlanul kihatással lennének a társadalmi szerkezetre.* Ebben az új, hipotétikus helyzetben a vállalati vezetők kinevezésének nyilvánvalóan nem a politikai megbízhatóság lenne az alapja, hanem a szakmai hozzáértés. Következésképpen öntudatra ébredne az az új középosztály, amelynek kialakulása az 1968-as reformot követően megkezdődött (menedzserek, technokraták). Ez az osztály idővel kitermelné saját politikai elitjét, s előbb vagy utóbb kiszorítaná a hatalomból a kiugrást végrehajtó — vagy azt eltűrő — és hatalmi bázisát lassan elveszítő korábbi politikai vezetőket. (Történelmi párhuzamként a Franco utáni Spanyolország példája kínálkozik.)

A jelenlegi politikai vezetés tehát ösztöneinek engedelmeskedve áll ellen minden pályamódosítási kísérletnek. Ellenállása nemcsak a külső függés következménye. Sőt feltehető, hogy a rendszer emberei a valóságosnál sötétebbre festik a szovjet nyomást, hogy ezáltal is csökkenték saját felelősségüket.

*

Most pedig vegyük szemügyre, milyen változások várhatók a nemzetközi erőviszonyok tekintetében. Vigyázó szemünket vessük a magyar belpolitika legfőbb tájékozási pontjára, azaz a szovjet birodalomra.

Minden jel arra mutat, hogy a következő években a birodalom egyik legégetőbb gondja a világgazdasági változások megemésztése és a hozzájuk való alkalmazkodás lesz. A nehézségeket fokozza, hogy ugyanerre az időszakra esik az extenzív növekedési források elapadása is. Mivel a szovjet gazdaság immanens adottsága, hogy képtelen az önerejű technikai újításra, intenzív növekedési lehetőségei igen csekélyek. Már csak ezért is szüksége van nyugati hitelekkel támogatott technika-importra.

Az új világgazdasági feltételekhez való sajátos szovjet alkalmazkodás két legfontosabb következménye: a gazda-

sági növekedés lefékeződése² és az egyre agresszívabb expanziós törekvés. A két jelenség között szerves kapcsolat van: *a növekedés lelassulása a birodalom urait új extenzív növekedési források megszerzésére készítetik.* Csak az a kérdés, hogy ez az imperialista külpolitika a Birodalom bomlási irányzatait erősíti-e, vagy eléri célját és a széthullás veszélyét egy távolabbi jövőbe tolja ki. Az első esetben a jövő történelme az Amalrik-féle forgatókönyv szerint valósul meg³, míg a másodikban egy Orwell-i világ körvonalai látszanak kirajzolódni.

A szovjet külpolitika stratégiai célja a közel-keleti olajforrások megszerzése (Irán, Szaud-Arábia). Ezzel — siker esetén — mindjárt több legyet is ütne egy csapásra. Egyrészt új és olcsón kiaknázható energiaforráshoz jut és tehermentesíti saját, csökkenő hozamú, költségesen bővíthető olajkútjait. Másrészt bekövetkeznék Nyugat-Európa ún. finnlandizálása, azaz Kelet-Európa mai politikai státusához való közelítése. A kelet-európai országok a maguk részéről haladnának tovább a szocialista integráció útján, a szovjet tagállamiság felé. Ez egyúttal azt is lehetővé tenné a birodalomnak, hogy a KGST együttműködés « magasabbrendű » munkamegosztási rendszerébe integrálja a kelet-nyugati kereskedelem jelentős részét. Vége volna azoknak a zavaró szintkülönbségeknek, amelyek a birodalmat az emberek és eszmék szabad áramlásával

² A Szovjetunió nemzeti terméke 1979-ben alig két százalékkal növekedett — hivatalosan. A szükséges korrekciók után ez valószínűleg negatív növekedésnek felel meg. (A szerk.)

³ Az azóta nyugatra kényszerült Andrej Amalrik orosz lázadó gondolkodó a hatvanas évek végén írott tanulmányában (« Lesz-e még Szovjetunió 1984-ben? ») annak a nézetének adott hangot, hogy elkerülhetetlen a szovjet-kínai konfliktus, s hogy ez a szovjet rendszernek esetleg a létét teszi kérdésessé. (A szerk.)

szemben oly « tartózkodóvá » teszik. Mihelyt Nyugat-Európa — a gazdasági fejlettségi szintek kiegyenlítődése « objektív törvényének » engedelmessé — elérné a birodalom fejlettségi szintjét, a helsinki elvek érvényesítésének korlátai is elhárulnának...

Ha a birodalom valamilyen okból kifolyólag — a Nyugat és Kína ellenállása, vagy saját belső gyengesége miatt — nem tudja elérni a fentiekben vázolt stratégiai célt, úgy elkerülhetetlenül megkezdődik hanyatlása. Gazdasági növekedésének lelassulása a már meglévő gazdasági és szociális problémák kiéleződésével, és a centrifugális irányzatok megerősödésével fenyeget. A bomlás jelei minden bizonnyal a birodalom határvidékein mutatkoznak meg legelőször. A kelet-európai országok sokasodó gazdasági bajokkal küszködnek, amelyek egyre kevésbé orvosolhatók a « szocialista gazdasági integráció » módszereivel. A nyugati munkamegosztásba való beilleszkedés viszont másképpen veszélyes. Mindez azt eredményezheti, hogy a szövetséges országok megtartása a birodalom számára egyre költségesebb kedvteléssé válik.

De melyik hát a két jövő közül az « igazi », melyik fog bekövetkezni? Ez attól is függ, hogy a Nyugat hogyan reagál. Kérdés, hogy az iráni megrázkódtatás elegendő ösztönzést ad-e Nyugatnak és főként az Egyesült Államoknak, hogy erre az időszakra magához térjen a Vietnám utáni kábultságból, és képessé teszi-e arra, hogy határozott nemet mondjon a birodalom zsarolásból és együttműködésből összegyúrt blöff-politikájára, vagy pedig az 1938-as müncheni kompromisszum stílusában lépésről lépésre meghátrál?

Attól függően, hogy a jövő melyik változatot rejtegeti, más és más következtetések adódnak a magyar — s tágabb értelemben a kelet-európai progresszív erők számára. Az első esetben maga a fizikai túlélés is teljesítmény lesz, a nemzeti lét alapvető vonásainak, valamint a demokrácia eszméjének átmentése pedig már maximális program. A második esetben a cél az lenne, hogy Magyarország és többi kelet-európai sorstársa ne kerüljön a birodalom romjai alá. De bármilyen irányt vesz is a

történelem, azt mindenáron el kell kerülni, hogy a « *divide et impera* » elve alapján a birodalom egymásnak ug-rassza Közép- és Kelet-Európa nemzeteit.

(1979 nyarán. Rövidített szöveg)

UTÓIRAT 1980 januárjában. (Levél a szerkesztőhöz:)

Cikkem megírása óta az események örült sebességre váltottak, a világban is, idehaza is. Tárgyalási pozícióinak romlását a birodalom expanzionista külpolitikával próbálja kompenzálni. A tovább romló belső gazdasági helyzet kiváltotta elégedetlenséget pedig háborús hangulatkeltéssel és (...) antiszemitizmussal próbálja levezetni. Így a háború belpolitikai és szociálpszichológiai feltételei is érlelődnek. Sodródunk imígyen a világpolitika újabb katasztrófája felé, Magyarország pedig — hűen évszázados hagyományaihoz — történelmének újabb zsákutcájába hajt bele, százas tempóval. Megintcsak a vesztes oldalon? A kérdés csak az, hogy hátország leszünk-e (Afganisztánt előbb pacifikálja a birodalom, mint Tito meghal) — vagy frontország (ha Tito halna meg előbb). Köszönöm cikkem megjelentetését.

Z. Gy.